

## ТИП ВЛАДНИХ ІНСТИТУЦІЙ ТА ВЗАЄМОВІДНОСИН МІЖ НИМИ В КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРАВІ ІСЛАМСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ІРАН

ДОРОШЕВА Олена Миколаївна - доцент кафедри конституційного і міжнародного права Донецького національного університету, кандидат юридичних наук

*В даній статті автор розглядає тип інститутів влади та взаємовідносин між ними в конституційному праві Ісламської Республіки Іран. В статті наведено висновок про право закріплення в Конституції Ісламської Республіки Іран «ісламського способу правління» - імамату, який зводиться до підпорядкування законодавчої, виконавчої та судової влади вищій державно-релігійній владі. В статті наведено висновок про тісний правовий та політико-ідеологічний зв'язок між інститутом Лідера країни (Рахбара) та суверенним правом народу Ісламської Республіки Іран вибирати виконавчу та законодавчу влади та опосередковано формувати вищу державно-релігійну владу.*

**Ключові слова:** тип владних інституцій, ісламський спосіб правління, Конституція Ісламської Республіки Іран, імамат, законодавець, виконавець та судова влада, вища державно-релігійна влада, суверенне право народу.

### Актуальність

Багате на карколомні історичні та політичні події ХХ століття представило на порядок денний глобальну проблему співіснування в єдиному взаємопов'язаному світі різноманітних, об'єднаних у держави, соціокультурних спільнот, чий засади суспільного відтворення, які включають в себе своєрідні за формою і змістом політичні, соціальні, економічні та правові системи, суттєво різняться одне від одного. Одним із найваж-

ливіших політико-історичних зрушень ХХ століття є вихід держав ісламського, індійського, конфуціанського та буддистського Сходу на світову арену. Завдяки цьому світ перестав бути переважно європоцентричним.

Суттєвим політичним фактором другої половини ХХ та ХХІ століття, який набув загальносвітового характеру та виміру, є процес політизації або, висловлюючись певною мірою умовно, глобалізації ісламу. Іслам є релігією, яку сповідують народи від південного узбережжя Середземного моря до Тихого Океану. Одним із яскравих прикладів актуалізації міжнародного значення ісламського фактору є Ісламська Республіка Іран, чий цілі та завдання існування, які відображено в Конституції цієї держави, мають глобально-месіанський характер, а тип суспільно-політичного устрою сучасного Ірану є зразком для майбутньої всесвітньої ісламської умми (співтовариства).

### Стан дослідження проблеми

При написанні даної статті використано Конституцію Ісламської Республіки Іран, яка є головним, ґрунтовним та дуже змістовним першоджерелом для всебічного аналізу зазначеного нами питання. Окремі аспекти окресленої проблематики висвітлюються у дослідженнях як вітчизняних, так і закордонних науковців. Насамперед, варто відзначити збірник матеріалів Міжнародного науково-технічного симпозіуму «Іслам та світська держава», у якому містяться ґрун-

товні соціокультурні та правничі оцінки типу владних відносин, які притаманні ісламу. Велике значення для розгляду даного питання мають наукові статті та монографії українських (Орда К.С.), російських (Прозоров С., Ботов С.В.) та власне іранських (Манучихри Аббас) науковців-правників.

У зв'язку із цим, метою даної статті є опис та аналіз специфічних рис ісламсько-імаматської владної моделі сучасного Ірану.

### **Викладення основного матеріалу**

Проблема політизації ісламу в сучасному світі має широкий вимір. Її зміст включає в себе страх західного світу перед ісламським фундаменталізмом та пов'язаним з ним тероризмом, політичне та військове втручання країн Заходу у внутрішні справи ісламських держав, ісламське заперечення західних секулярних норм організації та відтворення суспільства тощо.

Одним із конкретних важливих та цікавих питань, яке пов'язане із вищенаведеною проблематикою політизації ісламу, є питання різновидів ісламської державності або ісламських державно-владних інституцій. Це питання щільно пов'язане з такими політико-ідеологічними, історичними та релігійними поняттями як «ісламська державність», «ісламський лад», «ісламський світовий халіфат», «повернення до чистого ісламу».

Історично ця проблема завжди зводилася до підпорядкування державно-владних інституцій та їх функцій справі служіння у відповідності із заповідями пророка Мухаммада та Корану: «Неотъемлемая составляющая верховной власти в исламе – соотношение в ней духовного и светского, религии и политики. В силу исторических условий (в частности, теократического характера правления прока Мухаммада) ислам как религиозная система приобрел черты, отличающие его от других религий. Среди них – нераздельность религии и политики, догматики и права (Виділено мною. – Авт.). Отсюда многофункциональность ислама в мусульманских обществах, его структурное разнообразие, проявляющееся во всех сферах общественной жизни. В качестве

---

---

идеального «исламского правления» (ал-вилайа ал исламийа) всегда провозглашалась практика пророка Мухаммада (сунна), в основе которой лежало единство духовной и светской ветвей власти. Теократически-авторитарный характер правления пророка Мухаммада выражался в концентрации всех властных общественных функций в его руках. Он был не только пророком, высшим религиозным авторитетом, от имени Аллаха руководящим духовной стороной жизни мусульманской общины (умма), но и военачальником, третейским судьей, распорядителем казны и т.д.» [5, с. 31-32].

Історичними різновидами типів ісламських держав із відповідною системою правління, зокрема у минулому, є монархічний халіфат, султанат, емірат та ханські режими. Головними, на наш погляд, сучасними прикладами ісламського державного правління є, з одного боку, монархічні держави Аравійського півострову та Перської затоки (Саудівська Аравія, Катар, Оман, Йорданія, Бруней, тощо), а з іншого – Ісламська Республіка Іран. У цьому списку ми не згадуємо світські та авторитарні режими Північної та Північно-Західної Африки (Єгипет, Туніс, Лівія, Мавританія), Близького Сходу (Сирія), Південно-Східної Азії (Індонезія, Малайзія), де іслам є релігією переважної або абсолютної більшості населення, оскільки це виходить за межі нашої досить специфічної теми. Головною відмінністю між монархічними режимами держав Аравійського півострову та Перської затоки, з одного боку, та режимом ісламського імамату Ірану, з іншого, є характер відносин між світською та релігійною владою. У першій групі держав існує об'єднання світської та релігійної влади в руках однієї особи (Саудівська Аравія, Бруней, Оман) або підпорядкування релігійної влади державній, а в Ірані світська влада цілковито підпорядкована та підзвітна вищій релігійній владі.

Сучасна модель інституційно-владних відносин в Ірані є результатом Ісламської революції в Ірані в період січня 1978 – лютого 1979 рр. У 1979 році в Ірані було скинуто режим шаха Моххаммада Реза Пехлеві як тиранічний, антиісламський та проамериканський. До влади прийшла нова по-

літична сила на чолі із аятолою Хомейні, який оголосив створення Ісламської Республіки Іран, у якій право, мораль, політичний режим, економіка, зовнішня політика та інші аспекти державного будівництва та суспільного відтворення мають цілком відповідати ісламським нормам. Було проголошено принцип «ісламського правління» або «принцип справедливого факіха». Стаття 4 Конституції зазначає: «Все гражданские, уголовные, финансовые, экономические, административные, культурные, военные, политические и другие законы и установления должны быть основаны на исламских нормах. Эта статья приоритетна по отношению к другим статьям Конституции, а также законам и установлениям, причем заключение по поводу соответствия законов исламским нормам выносится факіхами (исламскими правоведами) Совета по охране Конституции и исламских норм» [2].

Політико-ідеологічні та релігійні засади нового устрою було одразу ж зафіксовано у Конституції Ісламської Республіки Іран, яку було прийнято 2 і 3 лютого 1979 року та остаточно ухвалено 15 листопада 1979 року на засіданні Конституційного зібрання більшістю у дві третини голосів від його загального складу.

На нашу думку, ідеологічно-інституційна система влади в сучасному Ірані має дві складові: головну (первинну) та допоміжні (вторинні). Первинною складовою є Лідер країни, а вторинною є гілки влади в більшості класичному розумінні.

Як зазначає К.С. Орда у своїй статті «Політична система Ісламської Республіки Іран: конституційний вимір»: «У політико-юридичному плані Конституцію Ірану можна розглядати як крок вперед у справі канонізації законодавчих уявлень у сучасній формі. Можна було побачити, що юридичні поняття розподілялися спонтанно і неорганізовано; питання про них піднімалися багатьма авторами та улемами. Конституція Ісламської Республіки Іран спробувала поєднати все, що накопичилося в ідейній спадщині ісламу (у першу чергу шійзму) в рамках Основного закону цієї держави» [4].

Відповідно до Конституції, первинним, першочерговим джерелом влади або інсти-

тутом, який формує будь-яку владу в Ірані, є народ. Останній через вільне волевиявлення, шляхом прямого загального таємного голосування, обирає виконавчу владу та забезпечує інституційно-функціональні передумови формування вищої державно-релігійної влади в державі. Суверенітет народу, його право обирати владу є, відповідно до статті 56 Конституції, великим та невід'ємним, невідчужуваним Божим даром: «Абсолютная власть над миром и человеком принадлежит Богу, который дал человеку власть над своей общественной жизнью (Виділено мною. – Авт.). Никто не может отобрать у человека это Божественное право, либо поставить его на службу интересов какого-то человека или группы людей. Народ осуществляет это право, данное Богом, так как это указано в следующих статьях» [2].

«Принцип справедливого факіха» (вождя, духовного лідера) зафіксовано у Преамбулі до Конституції: «Согласно принципу преемственности правления имамов, Конституция является основой правления вождя, отвечающего всем требованиям и признанного в таком качестве народом. Вождь должен гарантировать следование различных организаций своему истинно исламскому долгу» [2].

Відомий іранський ісламський правник Аббас Манучихри пояснює правничу та соціокультурну сутність інституту імамату: «Преемственность имамов, или имамат, – одна из главных догм шиизма, и поэтому Конституция Исламской Республики Иран в статье 2 отражает управление делами и имамат в исламской умме, а также его опеку над обществом и основополагающую роль в продолжении Исламской революции путем непрерывного исполнения законов шариата, отвечающим всем требованиям факіхов на основе Писания и Сунны 14 непорочных имамов (Да будет с ними милость Господа!)» [3, с.34].

Відповідно до статті 108, народ шляхом прямого таємного голосування обирає Раду експертів, яка складається із 86 шаріатських правників-факіхів. Вони і обирають Лідера країни (Рахбара): «Закон, определяющий число экспертов и требования,

предъявляемые к ним, порядок их избрания и внутренний регламент их заседаний для первого созыва должен быть подготовлен факихами первого Совета по охране конституции и быть принят большинством их голосов, а затем этот документ окончательно утверждается лидером страны. После этого любые изменения и дополнения к этому закону, а также утверждение других правил, относящихся к обязанностям экспертов, находится в их собственной компетенции» [2].

Говорячи більш конкретно, мова йде про владу або «опіку» над державою та суспільством релігійного лідера – імаму. Стаття 5 зазначає: «Во время отсутствия Вали-е-Аср (да приблизит Аллах его явление!) в Исламской Республике Иран управление делами правоверных и имамат в исламской умме возлагается на справедливого и набожного, обладающего широким кругозором, смелого и имеющего организаторские способности факиха, который принимает эти обязанности согласно статье 107» [2]. У статті 107 зазначається: «...лидер страны назначается всенародно выбранными экспертами. Указанные эксперты проводят консультации относительно кандидатур всех факихов, отвечающих требованиям, указанным в статьях 5 и 109. Если они признают одного из них самым сведущим в установлениях и вопросах мусульманского права либо в политических и социальных проблемах, а также сочтут его признанным всем народом или обладающим выдающимися качествами из тех, что перечислены в статье 109, то выбирают его лидером страны. В ином случае, они выбирают одного из указанных факихов в качестве лидера. Избранный экспертами лидер страны является предводителем мусульман (веляят-е амир) и несет на себе всю связанную с этим ответственность. Лидер страны наряду с другими гражданами страны равен перед законом» [2].

Стаття 110 детально перераховує повноваження Лідера країни:

« 1) определение общей политики государства Исламской Республики Иран после консультаций с Ассамблеей по определению государственной целесообразности;-

2) контроль за правильным исполнением общей политической линии государства;-

3) принятие решения о проведении плебисцита; 4) главное командование Вооруженными силами; 5) объявление войны и мира и мобилизации; 6) назначение и отправление в отставку следующих лиц и принятие их отставки: а) факихов Совета по охране конституции; б) главы судебной власти; в) председателя телерадиовещательной Организации “Голос и образ Исламской Республики Иран”; г) начальника объединенного штаба; д) главнокомандующего Корпусом стражей Исламской революции; е) главнокомандующих Вооруженными силами и внутренними войсками; 7) решение споров и упорядочение отношений между тремя ветвями власти;- 8) преодоление проблем государства, которые не могут быть решены обычным путем, с помощью Ассамблеи по определению государственной целесообразности;- 9) подпись указа о назначении президента, избранного народом (компетентность претендентов на пост президента в плане их соответствия требованиям, закрепленным в Конституции, должна быть подтверждена до выборов Советом по охране конституции и одобрена лидером стране на первом этапе); 10) отстранение от власти президента с учетом интересов страны согласно заключению, вынесенному Верховным судом относительно нарушения им своих законных полномочий, либо в соответствии с решением Меджлиса исламского совета о его несоответствии занимаемой должности в соответствии со статьей 89 Конституции;- 11) амнистия или смягчение наказания лицам, в отношении которых вынесен приговор, в рамках исламских норм и по предложению главы судебной власти. Лидер страны может поручить некоторые свои права и обязанности другому лицу» [2].

Таким чином, Лідер країни є вираженням концентрованої волі, морального авторитету, духовно-релігійного надполітичного контролю з боку іранського народу. Вже згаданий нами Аббас Манучихри наголошує: «Заслуживает внимания то, что Лидер страны назначается всенародно избранными экспертами, отвечающими необходимым требованиям и сведущими в политических и социальных проблемах. Со-

вет экспертов по определению кандидатуры Лидера после избрания Лидера контролирует его деятельность» [3].

Наявність даного верховного принципу організації влади не заважає наявності та функціонуванню в державі трьох гілок влади, незалежних одне від одного: «Управление Исламской Республики Иран осуществляется законодательной, исполнительной и судебной властями, которые функционируют под контролем абсолютного правления имама (веляйте факих) согласно нижеследующим статьям Конституции. Указанные власти не зависимы друг от друга» [2].

Стаття 58 зазначає наявність в Ірані законодавчої гілки влади: «Законодательная власть осуществляется Меджлисом исламского совета, образуемым из избранных народом депутатов Его решения после прохождения законодательных процедур, указанных в следующих статьях, передаются для выполнения исполнительной и судебной властям» [2]. У 60 статті йдеться про інститут виконавчої влади: «Исполнительная власть осуществляется Президентом и министрами во всех случаях, кроме тех, которые данной Конституцией непосредственно отнесены к ведению Лидера страны» [2]. Стаття 61 торкається питання судової гілки влади: «Судебная власть осуществляется судами системы юстиции, которые должны быть образованы согласно исламским нормам и заниматься разрешением споров, охраной общественных прав и соблюдением и развитием справедливости, а также исполнением наказаний согласно религиозным предписаниям» [2].

Конституція Ірану, відповідно до статті 59, передбачає також інститут народного референдуму з важливих питань економічної, соціальної та культурної політики: «При решении важнейших экономических, политических, социальных и культурных проблем законодательная власть может осуществляться с помощью референдума путем прямого обращения к воле народа. Требование об обращении ко всеобщему голосованию должно быть утверждено двумя третями от общего числа депутатов Меджлиса» [2].

Таким чином, спостерігається певне розподілення верховної суверенної влади між

народом та Лідером країни. Народ шляхом референдуму висловлює своє ставлення до ключових та нагальних питань внутрішньої і зовнішньої політики, оцінює відповідність діяльності Меджлису ісламської ради та Президента ісламським принципам і нормам правління, зафіксованим у Конституції, а Лідер країни, обраний Радою експертів, у свою чергу, відправляє у відставку голову виконавчої влади – Президента, у разі невідповідності його діяльності ісламським нормам і Конституції.

У рамках владних інституцій Ісламської Республіки Іран існує також певний надзаконодавчий орган, рішення якого є взірцем відповідності законодавчих актів, які приймаються Меджлисом ісламської ради. Це Рада з охорони конституції, чия сутність та склад регламентуються відповідно до статті 91: «В целях защиты установленных ислама и Конституции от противоречия с ними постановлений Меджлиса исламского совета создается Совет по охране конституции в следующем составе: 6 человек из числа справедливых и сведущих в делах страны богословов (факихов), которые назначаются Лидером страны; 6 мусульманских правоведов – специалистов в различных областях права, которых представляет Меджлису исламского совета глава судебной власти для последующего избрания» [2]. Стаття 93 визначає повноваження цієї Ради та її межі: «Без Совета по охране конституции решения Меджлиса исламского совета не имеют законной силы, кроме случаев утверждения мандатов депутатов и выборов 6 юристов в Совет по охране конституции» [2]. У статті 94 йдеться про головну ціль існування Ради з охорони конституції: «Все решения Меджлиса исламского совета должны отправляться в Совет по охране конституции. Совет по охране конституции должен в течение максимум 10 дней со дня получения документов рассмотреть их с точки зрения соответствия исламским нормам и Конституции и в случае, если найдет их противоречащими указанным нормам, направит их обратно в Меджлис для повторного рассмотрения. В ином случае решение Меджлиса может вступить в силу» [2]. Стаття 96 роз'яснює цікавий механізм прийняття рішень у рамках

**АНОТАЦІЯ**

У даній статті автор розглядає тип владних інституцій та взаємовідносин між ними в конституційному праві Ісламської Республіки Іран. У статті міститься висновок про право-ве закріплення в Конституції Ісламської Республіки Іран «ісламського способу правління» - імамату, який зводиться до підпорядкування законодавчої, виконавчої та судової владних інституцій вищій державно-релігійній владі. У статті наведено висновок про тісний правовий та політико-ідеологічний взаємозв'язок між інститутом Лідера країни (Рахбара) та суверенним правом народу Ісламської Республіки Іран обирати виконавчу та законодавчу владу та опосередковано формувати вищу державно-релігійну владу.

Ради з охорони конституції: «Заключение об отсутствии несоответствия решений Меджлиса исламского совета установлениям ислама выносятся большинством факихов Совета по охране конституции, а заключения об отсутствии их противоречия Конституции выносятся большинством от общего числа членов Совета по охране конституции» [2]. Зміст цієї статті свідчить, по-перше, про наявність релігійного та світського сегменту в рамках Ради з охорони конституції, а, по-друге, про превалювання першого над другим, оскільки останній не виносить рішень щодо відповідності дій Менджлісу ісламської ради канонам ісламу, а перший має право виносити рішення щодо відповідності діяльності Менджліса ісламської ради як ісламським принципам, так і Конституції.

**Висновки**

Таким чином, виходячи із вищенаведеного, ми робимо висновок про те, що Конституція Ісламської Республіки Іран містить специфічну модель владних інституцій та системи підпорядкування між ними.

У рамках даної моделі здійснюється підпорядкування законодавчої, виконавчої та судової влади владному інституту ісламського імамату. Ми зробили суттєвий висновок про виборчий, духовний, в ісламському розумінні, пріоритет суверенного права народу Ірану самостійно обирати гілки законодавчої та виконавчої влади та через своїх

уповноважених представників формувати вищу державно-релігійну владу, якій під-

**SUMMARY**

The author considers in the article the type of power institutions and interrelationships between them in accordance with constitutional law of Islamic Republic of Iran. There is a conclusion in the article concerning providing in the Constitution of Islamic Republic of Iran «Islamic way of governing» - imamate, which means subordinating legislative, executive and court power to supreme state-religious power. There is a conclusion in the article concerning close legal and political and ideological interconnection between Supreme Leader of Iran institution and the sovereign right of people to elect and appoint, indirectly, supreme state-religious power.

порядковані та підзвітні три гілки влади. Таким чином, мова йде про реалізацію на практиці взаємозв'язку між громадянами та вищою державно-релігійною владою. Зосередження влади в руках Лідера країни є владним та політико-ідеологічним, а також релігійним відображенням волевиявлення народу. Сучасна система владних інституцій в Ірані та розподіл повноважень між ними є прикладом теократичної та ідеократичної моделі здійснення державної влади. Інститут верховної державно-релігійної влади є уособленням народного ісламського волевиявлення.

**Література**

1. Боботов С.В. Законодательная власть в Иране. – М.: Изд. «ЕАВ», 2004. – 89 с;
2. Конституция Исламской Республики Иран [Електронний ресурс] // Исламская Интернет-библиотека Романа Пашкова. Режим доступа: <http://www.worldislamlaw.ru/archives/292>;
3. Манучихри А. Политическая система Ирана. – СПб.: Петербургское востоковедение, 2007. – 240 с. (Iranica);
4. Орда К.С. Политична система Ісламської Республіки Іран: конституційний вимір // Українська орієнталістика. Вип 4-5 / [ред. номеру Черноіваненко В. В.]. – К., 2009-2010. – 292 с. – (Українська орієнталістика : [зб. наук. пр.] / Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія», Науково-дослід. центр орієнталістики імені Омеляна Пріцака, Київ. нац. лінгвіст. ун-т, Ін-т схід. мов ; [гол. ред. Срібняк І. В.] );
5. Прозоров С. К проблеме верховной власти в исламе // Ислам и светское государство. Под общ. ред. З.И. Мунавварова и В. Шнайдера-Детерса (по материалам Международного научно-теоретического симпозиума «Ислам и светское государство», состоявшегося 5-6 июня 2002 года в Мемориальном комплексе Имама ал Бухари, Республика Узбекистан).